
ПАВЛИН АТАНАСОВ / Pavlin Atanasov

ПЛАНТАЦИИ, ПЛАНТАТОРИ И РОБИ
В АНГЛИЙСКИТЕ И ФРЕНСКИТЕ КОЛОНИИ
В НОВИЯ СВЯТ ПРЕЗ XVII И XVIII ВЕК

Plantations, planters and slaves in the English and French colonies in the New World in the 17th and the 18th centuries

Summary: The article deals with the problem of the rise and development of the plantation complexes in the tropical and subtropical regions in the New World. The focus is on the English and the French colonies where export products such as sugar, tobacco, cacao, coffee were cultivated in the plantations using the slaves supplied from Africa. At first in English “plantation” was synonymous to “colony” but by the end of the 17th century the word had taken on a narrow definition: an overseas settlement producing a cash crop for export through the labour of enslaved Africans. The plantation was an agricultural enterprise organized around capitalist principles but at the same time it retained many feudal features, first of all that the owners controlled the slaves and tried to have a grip on them not only during their working day but also during their free time. The planter was the main architect of the plantation complex and the power of the so called “plantocracy” was almost absolute in their estates. The planter class imitated the lifestyle of the European aristocracy and had an enormous impact on the development of such regions of the New World as Brazil, the Caribbean and the American South. Initially the labour of the local people as well as that of the European indentured workers was used along with the slaves but the plantation revolutions and especially the sugar revolution in the Caribbean led to the transformation of the so called “societies with slaves” to the “slave societies” where the master-slave relationship dominated the social, political and economic life. The article examines the heavy life of slaves in the plantations which was dominated by violence but they were allowed some independence and self-control by their masters which were reached through negotiations. Their work was organized in two different ways – gang system which was widely applied in the plantations (especially in the production of sugar) and task system which allowed the slaves more time on their own. As a result of the process of Creolization, a term introduced by Sidney Mintz and Richard Price in the 1970s, new African-American cultures were formed in the New World.

Key words: slave trade, plantation, planter, plantocracy, plantation revolution, society with slaves, slave society

Откриването на Америка от Христофор Колумб на 12 октомври 1492 г. е събитие с епохално значение, след което светът вече никога няма да бъде

същият. Както отбелязва Маршъл Икин в „История на Латинска Америка”, това вероятно е най-важното събитие в световната история през последното хилядолетие, което съединява два свята, съществували дотогава в пълна изолация един от друг – „Стария свят” (Европа, Азия и Африка) и „Новия свят” (Америките).¹ За завоевателите покоряването на Новия свят е благословия, тъй като върху тях се изсипва „рогът на изобилието” – освен притока от злато и сребро към Испания, европейската търговска експанзия през Атлантическия океан включва широк набор от стоки като какао, кафе, тютюн, захар, ориз, кожи, дървен материал, царевица, картофи. Испанците започват бруталното разграбване на Южна и Централна Америка, в резултат на което по-голямата част от местното население загива. Португалците също се включват в овладяването на Новия свят, след като през 1500 г. Педру Алвариш Кабрал открива Бразилия, която впоследствие се превръща в перлата на португалската корона.

В края на XVI в. Англия, Франция и младата Нидерландска република, отхвърлила точно по това време властта на испанския крал, отправят предизвикателство към иберийската хегемония в Стария и Новия свят. Тези изгряващи атлантически сили търсят своето „място под слънцето”. Първоначално това се изразява предимно в пиратски нападения и контрабандна търговия, която засяга интересите на Испания и Португалия, а след XVII в. англичани, французи и холандци започват да създават свои колониални империи по примера на двете иберийски страни. През XVII и XVIII в. колониалните империи на англичани и французи отвъд Атлантика се разрастват и включват райони, в които се създават тропически плантации. Тези селскостопански предприятия представляват огромни комплекси, в които се отглеждат и произвеждат ценни култури за износ като захар, тютюн, индиго, какао и кафе, изискващи и поглъщащи огромен труд. В продължение на векове трансатлантическата търговия с африкански роби, чието начало е поставено от португалците в началото на XVI в., осигурява необходимата работна ръка. Независимо че трудът на африканците и на техните потомци, родени в Новия свят, намира приложение навсякъде в колониална Америка, дори в райони, където робството е от второстепенно значение, огромното мнозинство от робите са предназначени да работят на полето и преди всичко в захарните плантации. Те са призвани да увеличат благосъстоянието на своите европейски господари, които формират плантаторската класа и допринасят за нейното огромно обществено влияние. Тази картина доминира в един широк ареал, който се простира от залива на Чезапийк и Южна Каролина до многобройните карибски острови и Бразилия.² Присъствието на хора с африкански корени в Новия свят към края на XVIII в. е значително, като по това време е нещо обичайно да се поставя знак за равенство между чернокож и роб. Въпреки неравностойното положение на африканците, които са подложени на расова дискриминация, част от тях формират групата на свободните чернокожи.

Първоначално в Новия свят възникват „общества с роби”, при които робството съществува съвместно с други свободни и принудителни форми на

труд като испанската енкомиенда* или европейските наемни работници (*indentured workers*), които са „слуги по договор”, задължени да отработят стойността на пътуването си за даден период, след изтичането на който възвръщат свободата си и получават земя. При този тип общества робството няма определящо значение за икономическото им развитие, а робовладелците са само част от притежаващия собственост елит. Друга особеност на „обществата с роби” е, че тяхното селско стопанство не се ограничава до една определена тропическа култура, а се характеризира с доста по-голямо разнообразие. В резултат на осъществяването на т. нар. „плантационни революции” и особено на „захарната революция” на Карибите (Западните Индии) „обществата с роби” се трансформират в „робски общества”, които са изцяло зависими от труда на африканците³. Поради това робите често стават мнозинство от населението в някои райони на Новия свят. Белите плантатори се издигат до позицията на управляваща класа, т.нар. „плантокрация”, доминираща в икономическия, политическия и културен живот. Този процес на трансформация е характерен за Бразилия, Западните Индии и южните британски колонии по атлантическото крайбрежие на Северна Америка.

Възникването и разрастването на плантационните комплекси в Новия свят има предистория, която започва в Средиземноморието през Късното Средновековие в резултат на възраждането на търговията. Тогава захарната тръстика, заимствана от арабите, добива популярност, особено в островните владения на испанците и португалците в Атлантическия океан като Мадейра и Канарските острови. За пръв път захарни плантации отвъд океана изграждат испанците на остров Еспаньола (Санто Доминго), но истинският разцвет на производството на захар се осъществява в Бразилия през втората половина на XVI в. благодарение на португалците. По това време плантациите заемат водещо място в стопанството на тази огромна страна – първо по крайбрежието, а впоследствие и във вътрешността, а последица от това е неограниченото приложение на робския труд в единствената португалска колония в Новия свят.

Плантациите са наречени *ingenios* от испанците, *engenhos* от португалците, *habitations sucrierie* от французите и *suiker molens* от холандците⁴. Самата дума „плантация” на английски език първоначално се използва като синоним на „колония”, което означава, че всички колонисти в Новия свят се възприемат като плантатори. Към края на XVII в. думата вече се употребява с по-тясното си значение: отвъдморска колония, която произвежда определена култура с цел износ и реализиране на печалба и в която се прилага изключително трудът на африканските роби.⁵ Изграждането на плантационните комплекси има определящо значение за появата на „робските общества” отвъд океана.

---

* Енкомиендата е система, въведена от испанците в Новия свят през XVI в., съгласно която индианците се обявяват за васали на краля, но се поставят под опеката на испанските колонизатори (*енкомендерос*), за които са длъжни да работят.

Характерно за тези общества е, че техният икономически, политически и културен живот се развива под знака на отношенията между господари и роби. Разбира се, тези взаимоотношения не изчерпват целия социален спектър, но те представляват негова своеобразна ос за разлика от тези места, където робството няма определящо значение в икономиката⁶. Следователно, в плантациите има два ключови елемента – от една страна плантаторската класа, която представлява един вид мозък на тези огромни предприятия и осъществява тяхното управление, и от друга страна многобройната армия от роби, които са принудени да се подчиняват безропотно на своите господари. В Бразилия, на Карибите и в американския Юг, където възникват такива „робски общества“, господството на белия елит зависи от неговата способност да упражнява контрол над черните роби, които винаги са склонни да се бунтуват, да се стремят към извоюване на свободата си.

Плантацията е високо организирана система за осъществяване на трудова дейност, която наподобява една добре смазана машина. Обикновено плантациите се изграждат далеч от големите градове, като самостоятелни общности, които включват селищата на робите, парцели, предназначени за производство на храни, обори, работилници, помещения за производство на захар, а понякога също и големите господарски вили. Именията на най-богатите плантатори сами заприличват на истински градове, докато по-дребните земевладелци живеят по-скромно, но и те съществуват в затворен свят, изолиран от заобикалящата го среда⁷. Някои изследователи сравняват плантацията с фабриките през XIX в., които се появяват в резултат на индустриалната революция. Трябва да подчертаем, че тя е сложен комплекс, в който робовладението се съчетава с принципи, характерни за феодалното общество и за капитализма. Според Филип Къртин плантацията е земеделско предприятие, организирано на базата на капиталистически принципи, в което огромното мнозинство от работниците са роби, в началото набирани от коренните жители на Америките, но от средата на XVI в. нататък неизменно карани от Черния континент.⁸ Плантациите се различават по своите размери, като броят на робите в тях варира от 50 до няколкостотин. Макар и основана на една анахронична институция като робството, плантацията е по своята същност модерна, капиталистическа форма на производство и потребление. Тя създава широкомащабна, всъщност глобална икономика, която следва определена цикличност – в определен период на годината корабите пристигат, за да доставят африкански роби и да изнесат продукцията, а финансирането, кредитът и внесените стоки са добре планирани и предварително договорени, като се съобразяват с потребностите на дадения регион.⁹ Тези характеристики на плантацията са свързани с факта, че тя е изградена на пазарни принципи. Нейната цел е максимално производство с минимални разходи и реализиране на възможно най-голяма печалба.¹⁰ Противоречивият и сложен характер на плантациите обаче е ясно изразен в запазването на редица феодални характеристики. Една от най-важните е контролът, който упражняват собстве-

ниците им върху подопечните си африкански роби не само по отношение на техния труд, но дори и на личния им живот.¹¹ На практика законът дава права на плантаторите дори върху телата на робите и в това отношение показателен пример са робските кодекси, приети от законодателните събрания в британските колонии в Северна Америка. Тези откровено дискриминационни и расистки закони узаконяват системата на постоянно робство и дават на белите робовладелци почти пълна власт върху техните чернокожи работници. Цветът е единственият фактор, който определя дали за даден човек важат разпоредбите на тези кодекси. Следователно, по отношение на плантацията се налага изводът, че тя представлява един вид хибридна система, която съчетава в себе си модерни, капиталистически характеристики с извъникономическа принуда.¹²

В историографията е изказана тезата, че развитието на плантационната система и робството в Новия свят, които носят значителни приходи на Великобритания, са важна предпоставка за настъпването на индустриалната революция в тази страна след средата на XVIII в. Тук няма да се задълбочаваме на този въпрос, като само ще отбележим, че това мнение е застъпено за пръв път от Ерик Уилямс (карибски историк и пръв министър-председател на Тринидад и Тобаго) в неговото класическо изследване *„Капитализмът и робството“* (*Capitalism and Slavery*), издадено през 1944 г.¹³ „Тезата на Уилямс“ предизвиква продължителен спор в науката. Според поддръжниците на възгледа за пряката връзка между робството и индустриализацията британският вътрешен пазар сам по себе си не е достатъчен за значителните нововъведения и индустриализацията, ако не се вземат предвид разрастването на „триъгълната търговия“¹⁴ и производството на плантационните комплекси в Новия свят. Други изследователи не споделят подобно виждане и смятат, че ролята на търговията с роби и плантационната икономика като стимул за индустриалната революция се надценяват.¹⁴

Разрастването на плантациите в британските Западни Индии през XVII–XVIII в. е резултат от издигането на новото конуматорско общество в модерния свят. Тяхното развитие се подчинява на търсенето на пазара, съобразява се с разходите и печалбата и в крайна сметка е въплъщение на духа на ранния капитализъм.¹⁵ Трябва да се има предвид обаче, че в епохата на първите заселници през XVII в. плантациите изглеждат доста по-различно от огромните комплекси, които описахме по-горе. В началото на съществуването на Вирджиния те представляват грубо разчистени парцели, в които земевладелците, слугите и робите работят един до друг при изтощителни условия, които често водят до смърт. Измененията стават бавно и дори по-късно работниците в един парцел рядко надвишават 30 души. Повечето земевладелци живеят в грубо сковани дървени колиби в съседство с жилищата на своите роби или слуги. Рискове за плантаторите носят и колебанията на пазара, които понякога създават нови заможни земевладелци, а в други случаи могат да доведат до фалит дори най-едриите собственици. Пример за бързо забогатяване дава

захарното производство на Карибите в средата на XVII в., докато падането на цените на тютюна по същото време докарва много плантатори до унищожаване.¹⁶

Плантаторите са своеобразни „архитекти“ на „човешкия кошер“, който представлява тяхното имение, и организират целия процес на производство в него пряко, а много често и косвено чрез свои представители. В техни ръце са всички средства за производство – трудът, земята и капитала¹⁷. Подобно на европейските аристократи, чийто живот имитира, този елит на „робските общества“ в Новия свят включва малко на брой хора с огромно влияние. Независимо от очевидните паралели с европейското благородническо съсловие обаче плантаторите не могат да се приемат като тяхно продължение отвъд океана, защото те са потомци на хора с обикновен произход, най-често търговци.¹⁸ Плантаторите се отличават със своето изключително богатство, те живеят в огромни вили, демонстрират лукс и притежават стотици поробени африканци, върху които упражняват значителен физически и психологически контрол. Пример за упражняване на такъв контрол в американския Юг е съчетаването на патернализма с отявляването на расисткото схващане за превъзходството на белите, което се внушава на самите чернокожи, за да бъдат държани в подчинение¹⁹. Именията на плантаторите представляват своеобразни „царства“, в които те са абсолютни господари, подобно на европейските монарси в епохата на абсолютизма. И както тези абсолютни владетели управляват своите страни по силата на „божественото право“, робовладелците също се смятат за представители на Бог в своите имения.

Тази провиденциалистка идея присъства в дневника на плантатора Уилям Бърд II (1674–1744), в който той описва живота в имението си Уестовър на река Джеймс във Вирджиния. Бърд е забележителна личност, която оставя дълбока следа в историята на колонията. Представител на местния робовладелски елит, той основава градовете Ричмънд (по-късно станал столица на Вирджиния) и Апоматокс и е член на горната камара на колониалното събрание на Вирджиния от 1709 г. до смъртта си. Уилям Бърд II представя плантацията като един идеален свят, в който той живее като библейски патриарх и организира целия производствен процес, направляван единствено от Провидението. За Бърд плантаторът е на върха на една хармонична обществена йерархия, в която той упражнява личен контрол над хората от по-нисшите нива и най-вече над робите и слугите. Плантаторът е длъжен да се грижи за тяхното благоденствие, срещу което изисква подчинение и респект.²⁰

Трябва да се има предвид, че не всички собственици на роби са част от плантаторската класа. Някои робовладелци са фермери или се занимават с други дейности и разполагат само с няколко роби. Все пак дори и плантаторите не са всесилни и съществуват някои ограничения пред тяхната власт. В политическо отношение те трябва да се съобразяват с колониалните власти, а в икономическо – с търговския капитал, който в случая с британските колонии в

Северна Америка например е съсредоточен в Нова Англия или Европа, а не в колониите на Юг.²¹ Плантааторите се наслаждават на богатството и социалния престиж, който им носи притежаването на техните огромни поземлени владения и контролът върху робите. Много често те отсъстват от плантациите и предпочитат да живеят благодарение на рентата, която събират от поземлените си владения. Така например около половината от собствениците на плантации в Британските Западни Индии не живеят там, поради което опитите за въвеждане на нови култури и подобряване на методите на производство са спорадични и неефективни.²² Някои плантатори оправдават своето отсъствие от именията си с това, че климатът в захарните колонии е „*толкова неподходящ за английския организъм, че никой не би избрал да живее, камо ли да се установи там, ако поне не се надява да поддържа семейството си по по-приличен начин, или да спести повече пари, отколкото би могъл да очаква от някаква дейност в Англия, или от нашите плантации в континентална Америка*”.²³ По такъв начин робовладелците започват да възприемат Западните Индии преди всичко като средство за богатство, но не и като място за живеене.

Ямайка е типичен пример за развито робовладелско общество през XVIII в., в което огромното мнозинство от черни роби е подчинено на малобройното бяло малцинство. Благодарение на богатството, натрупано от плантационното земеделие през 1774 г., островът, чието европейско население е само около 12 000 души, се съизмерва с британските колонии в Северна Америка като Масачузетс и Пенсилвания.²⁴ В Ямайка собствениците на захарни плантации притежават средно между 150 и 250 роби. В началото на XIX в. най-богатите плантатори на острова са Джон Тарп и сър Саймън Тейлър, всеки от които притежава над 2000 роби.²⁵ Белият плантаторски елит в Ямайка се отличава с баснословните си богатства. При смъртта си през 1805 г. споменатият Джон Тарп оставя огромното наследство от 362 000 лири стерлинги в движима собственост, включително 2900 роби, както и 300 000 паунда в земя. Дори хора от средна ръка в Ямайка, които не принадлежат към робовладелския елит, са изключително богати по европейските стандарти. Като пример може да се посочи Томас Тистълуд, който умира през 1786 г., оставяйки движима собственост от 2408 лири, включваща 34 роби и земя на стойност към 1000 лири.²⁶

Характерно за ранната колонизация през XVII в., когано плантациите са все още неразвити и малки, е, че роби и свободни, чернокожи и бели, а понякога и местното индианско население, работят рамо до рамо. Едва по-късно разрастването на плантациите води до използване изключително на труда на поробените африканци²⁷. Това първоначално смесване на трудовата сила обаче не се оказва удачно за плантаторите, защото „слугите по договор” притежават известна защита от закона и присъствието им редом до робите затруднява безконтролната експлоатация на последните и извличането на максимална печалба от тях. От своя страна робите се разглеждат като стока и за разлика от европейските наемни работници или от индианците са лишени дори от минимални права или

възможност за защита срещу произвола на техните господари. Отделянето на робите от наемниците е обусловено и от факта, че докато работещите за определен срок европейци са ограничавани в половите си отношения преди изтичане на службата си, то при робите е тъкмо обратното и плантаторите насърчават тяхното възпроизводство. Обяснението е логично – чернокожите са обвързани със своите собственици до края на живота си и това се пренася и върху техните деца. Следователно, плантаторите имат интерес от естественото нарастване броя на робите в техните имения. При жените, които са наети временно, бременността и раждането на деца означава, че те лишават господарите си от работна ръка за дълъг период от време, поради което в такъв случай се наказват.²⁸

Увеличаването на притока на африканци в Новия свят довежда до затягане на дисциплината и изискванията към тях от страна на белия елит стават все по-големи. Те са умишлено изолирани от останалите работници, като срещу предоставяните им оскъдни средства за съществуване от тях се очаква да се трудят и произвеждат повече. В тропическа и субтропическа Америка поробените африканци се подлагат на жестока експлоатация, като им се възлагат най-трудоемките задачи, с които останалите категории работници отказват да се занимават. Сред тези дейности естествено най-отблъскваща е работата в плантациите и особено там, където господства захарната тръстика. В английските и френските колонии в Западните Индии времето на прибирането на реколтата в захарните плантации между януари и юли е най-кошмарният период за чернокожите работници. Тогава работата на полето е наистина убийствена, като продължава на практика денонощно шест дни в седмицата, поради което се налагат допълнителни смени. В по-благоприятно положение се намират робите в Северна Америка, макар че някои историци смятат, че плантаторите и там изискват от тях да се трудят усилено от ранни зори до мрак. Според данни от XVIII в. в района на Чезапийк работният ден през интензивния сезон от април до септември обикайно подължава от 13 до 15 часа. Като цяло обаче в по-северните ширини робите прекарват по-малко часове на полето в сравнение с тропическите райони. Според документите, отразяващи работния ден в плантациите в различни райони в Ямайка робите се трудят средно 3288 часа годишно, в Барбадос 2973, докато в стопанствата в Чизапийк, където се произвежда зърно 2919.²⁹ През 70-те години на миналия век Робърт Фогел и Стенли Енгърман изказват тезата, че робският труд е бил по-производителен и печеливш в сравнение с този на свободните работници.³⁰ Този възглед днес се приема от по-голямата част от учените с обяснението, че робите са работили по-интензивно, а не по-продължително от свободните работници. Според оценките на икономическите историци много от работниците в северните британски колонии се трудят по-дълго от робите на Юг. Обикновено последните работят средно 280 дни в годината, като почиват в неделя, както и по празниците – на Коледа, Великден и Петдесетница. Освен това има дни, когато поради лошото време те също не работят.³¹

Основното предназначение на плантациите е производството, а на робите – да бъдат средство за това производство в качеството им на работна ръка. Господарите разглеждат африканските работници като ценност, като инвестиция и се стремят да ги използват максимално през целия им живот. Дните на робите преминават монотонно, като от ранното си детство до старостта си те са длъжни да работят усърдно за плантаторите. На възрастните роби, които вече не са в състояние да се трудят наравно с младите и силните, се възлагат по-леки дейности, като отглеждане на деца или пазене на животни.³² От робите винаги се изисква да работят колкото е възможно повече, а в същото време собствениците им се опитват да намалят разходите си за тях като отделят по-малко средства за храна и облекло.³³ От своя страна чернокожите се стремят да си осигурят известна самостоятелност и в рамките на плантациите формират свои общности със свой собствен живот и култура. Това противоречие определя динамиката във взаимоотношенията между господари и роби, които в определени моменти се развиват под знака на договорките и компромиса, но често и на конфликта и насилието.

Жестокото отношение, притесненията и злоупотребите съпътстват живота на африканците както по време на пътуването през океана, така и в плантациите. Най-трудният и рисков период за тях е непосредствено след пристигането им в Америка, когато трябва да се приспособят към новия климат и напълно различния начин на живот. Понякога новодошлите се смесват с обучени роби, които имат за задача да улеснят адаптирането им към новите условия и да ги въведат в задълженията им. В други случаи трудният процес на адаптация се извършва под надзора на хора, назначени специално за тази цел, които трябва да приучат африканците към подчинение и да ликвидират в зародиш всякаква мисъл за съпротива. Периодът на приспособяване обикновено продължава три-четири години и е свързан с изключително висока смъртност от порядъка на 30%. Причините за тази трагична картина са най-разнообразни – смяната на климата, болестите, честото прилагане на насилие от белите, самоубийства на чернокожите и различни други инциденти.³⁴ Робите са под постоянната угроза да им бъдат наложени тежки наказания, най-често бой с камшик, дори за най-малки прегрешения. Жените са в по-неблагоприятно положение от мъжете, защото са изложени на постоянните сексуалните посегателства на белите. В плантациите бременните жени или тези с малки деца, които носят на гърбовете си, често са жестоко налагани с камшик, защото изостават и не успяват да работят наравно с останалите.³⁵ Като цяло, животът на робите се характеризира с постоянна тревога и липса на сигурност за утрешния ден. Техните семейни връзки не се признават от господарите им, поради което браковете между чернокожите обикновено съществуват фактически, но рядко се сключват формално. Във всеки един момент собствениците на робите могли да ги продадат или прехвърлят в друго имение, а това означавало те да бъдат разделени от своите роднини и приятели.³⁶

В огромната си част робите в Новия свят се трудят в плантациите и едва между 5 и 10% живеят в градовете. Робите в плантациите обитават обособени квартали, които европейските и американските посетители описват като африкански селища. Къщите, които чернокожите строят в тези селища, са скромни, малки и обикновено се състоят от две помещения. По-ценните вещи обитателите им държат в една или две ями, които изкопават в основата на къщата. Често жилищата на африканците наподобяват тези в родния им континент. Така например в една захарна плантация в Мартиника в края на XVII в. всички къщи са кръгли и със заострени покриви, подобно на домовете на племето мандинго в Африка. Кварталите на чернокожите са центровете, в които кипи техният социален живот и където те изграждат своята специфична култура, свързана преди всичко с техните танци, музика, празници и обичаи.³⁷

Независимо от регионалните различия, като цяло организацията на труда на чернокожите следва един общ модел. Налагат се два основни начина на трудова дейност на робите в плантациите – те или работят на групи, или получават специални задачи. Първият тип работен режим е характерен за местата, където се изисква интензивен труд и където броят на робите е значителен, като например захарните плантации. В този случай робският труд е силно специализиран и се подчинява на строга дисциплина и непрекъснат контрол. Робите се разделят на групи въз основа на възраст, физически способности, а понякога и на пол.³⁸ Например в захарните плантации най-младите и силни измежду тях формират първата група работници, които вършат най-тежките дейности на полето (засяване и прибиране на реколтата, торене). По-възрастните, слаби и в по-лошо здраве формират втората група, на която се възлагат по-щадящи задачи, като пренасянето на тръстиката до местата, където хората от третата група я връзват на вързопи. Оттам вързопите, натоварени в каруци, се отнасят до мелниците за преработката на тръстиката и получаването на захарта. В тези мелници също се трудят роби, които са опитни в захарната технология. На всеки етап от работата, както на полето, така и в захарните мелници, белите определят сред робите отговорници, които ръководят производствения процес.³⁹

Индивидуалните задачи са свързани с определена работа, която трябва да се свърши през деня и след изпълнението ѝ робът разполага с времето си, както намери за добре.⁴⁰ Задачите, които се възлагат на робите, се съобразяват с техните способности, макар че понякога за по-слабите, болни и стари работници е трудно да се справят и това ги принуждава да продължат да се трудят дори през нощта. По-облагодетелствани в случая са по-силните работници и тези с по-големи семейства, тъй като могат да използват като помощници някои от роднините си, а също така занаятчии, освободени от групова работа на полето.⁴¹ Ако при груповата дейност над робите тегне постоянната заплаха да станат обект на насилие и своеволия от страна на надзирателите, които често прибегват до камшика, при възлагането на специални задачи те имат доста по-голяма самостоятелност и могат сами да определят темпа на работата си. Следователно, организираните в групи африканци са подложени на по-

жестока експлоатация в сравнение с тези, които получават индивидуални задачи. Трябва да се подчертае, че „плантационните революции” в Новия свят от средата на XVII в. се осъществяват на базата на първия тип организация на труда – груповия, при който чернокожите работят дълго и интензивно на полето.⁴² Докато в захарните плантации в Западните Индии работата на групи е широко застъпена, при оризовите в Южна Каролина, за производство на кафе на Карибите, а също и в съществуващото за кратко захарно производство във Френска Луизиана се прилага индивидуалният тип работа. При производството на захар понякога се използват и двете форми на организация на труда – груповата работа на полето и възлагане на индивидуални задачи в захарните мелници.⁴³

На теория робовладелците имат абсолютна власт над чернокожите, които се приемат за тяхна собственост, но на практика нещата са по-сложни. Независимо от факта, че принудата и насилието доминират в отношенията между господари и роби, все пак последните имат възможност за известна самостоятелност и свобода на действие. Освен труда, който полагат в полза на своите господари в плантациите, на тях се позволява да произвеждат в предоставените им участъци всичко необходимо за собствената си прехрана – царевица, картофи, фасул, грах, банани, маниока. Стопанството на африканците включва и отглеждането на домашни животни. Като цяло, в районите, където трудът се основава на груповата дейност, робите са подложени на по-голям натиск да работят в полза на плантаторите и съответно имат възможност да се трудят за себе си само в неделя и в събота следобед, докато там, където преобладават индивидуалните задачи, те са по-облагодетелствани и могат да отделят повече време на собствените си участъци. Понякога чернокожите се заемат с отглеждането на някоя от плантационните култури като захарна тръстика, тютюн, ориз и кафе, което няма за цел изхранването им, а спечелването на допълнителни средства.⁴⁴ Самоиздръжката на робите от техните парцели е от полза и на плантаторите – така те отделят по-малко разходи за своите работници. По такъв начин в рамките на плантационните комплекси се формира т. нар. „робска икономика”, която дава възможност на африканците да си изградят определена материална база, върху която да стъпи тяхната семейната структура, култура и дори съпротива срещу господарите.⁴⁵

Независимо от нежеланието на господарите, робите успяват да си извоюват правото да почиват в неделя и на големите християнски празници. Тогава те могат да отделят повече време за своите семейства, да посещават църковните служби или да се отдадат на забавления. Позволява им се също да посещават близкия пазар извън плантацията в събота или неделя, за да продадат излишъците от своята продукция, или да извършват търговия на дребно. Все пак господарите не позволяват това с особена охота и винаги остават подозрителни към своите подопечни, защото възниква опасност при събирането на повече чернокожи на едно място да бъде организиран бунт. Неслучайно през 1779 г. Събранието на Барбадос издава закон, с който на робите и свободните чернокожи се забранява да извършват търговски дейности.⁴⁶

Ако при работата си в плантациите, независимо на какъв принцип е организирана, робите са изцяло подчинени на своите господари и са под постоянен контрол от страна на надзирателите, в собствените си парцели те сами са си господари и решават какво да засяват и как да организират работата си.⁴⁷ Владеенето на поземлени участъци и възможността да пътуват от време на време извън господарските имения разнообразява монотонното и тежко ежедневие на робите и създава у тях чувството за известен контрол над собствения им живот. Все пак не бива да се мисли за робите като за хора, напълно изравнени по своя социален статус. Независимо, че робството по дефиниция предполага липса на свобода и права, робите са част от едно общество, в което, естествено, има йерархия и тя е призната от робовладелците. Съществува разграничение между богати и бедни роби, между тези, които притежават умения в определени занаяти, домашната прислуга, транспортните работници и работещите на полето. Освен това се прави разлика и между новодошлите африканци и родените в плантацията.⁴⁸ Тези роби, които са по-умели в даден занаят и живеят по-близо до господарите си, също така имат и по-добър живот от нещастните си събратя, които са обикновени работници в плантациите. Привилегированата позиция на робите означава получаване на по-добри дажби, жилища, облекло, по-големи парцели земя за самоиздръжка, освобождаване от групова работа на полето, повече възможности да се пътува извън плантацията. Тези привилегии дават възможност за повишаване социалния статус на робите и подсигуриране на по-сносен живот за техните семейства. Естествено робите с по-добро обществено положение се стремят децата им също да наследят тяхната професия, за да живеят по-добре от повечето чернокожи.⁴⁹ Документите свидетелстват, че сред робите има хора, квалифицирани във всякакви занаяти. Така например синът на Джордж Мейсън (1725–1792) от Вирджиния, един от основателите на САЩ, споменава следното: „Сред своите роби баща ми имаше дърводелци, бъчвари, дървосекачи, ковачи, кожари, кожухари, обушари, предачи, тъкачи и плетачи, а дори и един дестилатор.”⁵⁰ Някои по-инициативни и предприемчиви роби успяват да подобрят живота си, да купят земя, а дори и роби. Най-щастливите сред тях се сдобиват и със свободата си.

В науката съществува дискусия по въпроса до каква степен африканците, станали жертва на трансатлантическия трафик, запазват своето етническо самосъзнание (доколкото то съществува), език, традиции и религиозни вярвания отвъд океана. Някои американски учени като антропологът Мелвил Херсковитц, лингвистът Лоренцо Търнър и историкът Картър Удсън са на мнение, че прекосяването на океана не изличава спомена за произхода на афро-американците и те прехвърлят редица елементи от своята култура в Америка.⁵¹ Този възглед се застъпва също от бразилската социоложка Нина Родригес и кубинският антрополог Фернандо Ортис, който използва термина „транскултурация”, за да предаде формирането на новата култура при смесването на испанците с африканците.⁵²

Възгледът за прехвърлянето или „трансплантацията“ на африканските традиции в Новия свят намира опоненти в лицето на Робърт Парк и Франклин Фрейзър, според когото не може да се говори за приемственост между африканските традиции и съвременната афроамериканската култура.⁵³ През 70-те години на миналия век Сидни Минтц и Ричард Прайс застъпват възгледа, че африканците, които идват в Америка, са толкова различни по отношение на своите културни традиции, че в действителност те създават нови връзки в процеса, определен от двамата учени като „креолизация“. При него акцентът пада върху изграждането от страна на поробените африканци на „институции, отговарящи на нуждите на ежедневието при ограничаващите условия, които им налага робството“. Една от важните последици от това е възникването на съвсем нови общности, основани на смесването на елементи от африканските, индианските и европейските култури.⁵⁴ Така се появяват т. нар. креолски езици, за които се смята, че се основават предимно на африкански граматически структури и ритми и европейска и индианска лексика. Понякога тези езици излизат извън чисто утилитарната си роля като средство за комуникация и придобиват конспиративно значение по време на бунтовете на робите, например в Суринам и Западните Индии през XVIII в.⁵⁵ Малко по-различно мнение застъпва Айра Бърлин, който приема модела на Минтц и Прайс за „креолизацията“, но счита, че той започва още в Африка. Във връзка с това Бърлин въвежда понятието „атлантически креол“, който според него се появява в Западна Африка през XVI в., още по време на първия сблъсък между местните племена и португалците, когато се поставя началото на търговията с роби.⁵⁶

Към края на XVII в. робството в Новия свят вече е изцяло африканизирано. Макар в отделни части на Бразилия, владенията на Испания и в британските колонии на Северна Америка европейците да продължават да поробват коренните жители, те не са от съществено значение като работна сила в плантациите, защото там черните роби представляват огромното мнозинство от работниците.⁵⁷ Робовладението се установява в общества, където съжителстват представители на различни раси, като естествено европейците възприемат себе си като висшата, господарска раса, на която всички останали трябва да се подчиняват. Този възглед е дълбоко вкоренен в европейското мислене и е наложен първо във взаимоотношенията на белите заселници с индианците при завладяването на Америките, а впоследствие и при поробването на голям брой африканци и прекарването им отвъд Атлантика. Съзнанието на европейците е изпълнено със стереотипи и предразсъдъци по отношение на другите. Така например самият черен цвят се свързва със силите на злото и мрака, а африканците се представят като диваци, за които са присъщи недостатъци като мързел, предателство, несъобразителност и невежество.⁵⁸ С подобни расистки възгледи се оправдава както самата трансатлантическа търговия, така и превръщането на африканците в „човешка стока“ и средство за трупане на печалба от алчните търговци на роби и плантатори.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Икин, М.** Историята на Латинска Америка. Сблъсък на култури. София, 2010, с. 59.

² **Walvin, J.** A Short History of Slavery. London, 2007, p. 93.

³ Разграничаването на „обществата с роби“ от „робските общества“ е направено от Мозес Финли по отношение на робството през Античността, но паралелът с атлантическото робство е очевиден. Вж. **Finley, M. I.** Ancient Slavery, Modern ideology. New York, 1980, p. 79-80; **Childs, M. D.** “Slave Culture”, The Routledge History of Slavery, ed. by **G. Heuman** and **T. Burnard**. London, 2011, p. 172–173.

⁴ **Benjamin, T.** The Atlantic World: Europeans, Africans, Indians and Their Shared History, 1400–1900. Cambridge, 2009, p. 374.

⁵ **Burnard, T.** “The Planter Class”, The Routledge History of Slavery, ed. by **G. Heuman** and **T. Burnard**, p. 187.

⁶ **Childs, M. D.** Op. cit., p. 172–173.

⁷ **Бринкли, А.** История на американския народ: Незавършената нация. София, 1999, с. 68.

⁸ **Curtin, Philip D.** The Rise and Fall of the Plantation Complex: Essays in Atlantic History, Cambridge, 1990. Вж. **Burnard, T.** “The Planter Class”, p. 188.

⁹ **Walvin, J.** The Slave Trade. London, 2011, p. 73.

¹⁰ **Blackburn, R.** The American Crucible: Slavery, Emancipation and Human Rights. London, 2011, p. 67.

¹¹ **Burnard, T.** Op. cit., p. 188.

¹² **Blackburn, R.** Op. cit., p. 68.

¹³ **Williams, E.** Capitalism and Slavery, Richmond, Virginia, University of North Carolina Press, 1944.

¹⁴ По този въпрос вж. **Blackburn, R.** Op. cit., p. 99–120. Авторът поддържа възгледа на Уилямс, че основаната на робството атлантическа търговия има значителен принос за индустриализацията.

¹⁵ Ibid., p. 71.

¹⁶ **Бринкли, А.** Цит. съч., с. 68.

¹⁷ **Burnard, T.** Op. cit., p. 188.

¹⁸ Ibid., p. 190–191.

¹⁹ Ibid., p. 199.

²⁰ Ibid., p. 193–194.

²¹ Ibid., p. 188.

²² **Blackburn, R.** Op. cit., p. 71.

²³ **Franklin, J. H., A. A. Moss** From Slavery to Freedom: A History of Negro Americans. New York, 1988, p. 43.

²⁴ **Burnard, T.** Op. cit., p. 190.

²⁵ Ibid. Вж. **Petley, C.** Slaveholders in Jamaica: Colonial Society and Culture during the Era of Abolition. London, 2009.

²⁶ **Burnard, T.** Op. cit., p. 190–191.

²⁷ **Walvin, J.** The Slave Trade, p. 70–72.

²⁸ **Walsh, L.** “Work and the Slave Economy”, The Routledge History of Slavery, ed. by **G. Heuman** and **T. Burnard**, p. 101–102.

- ²⁹ Ibid., p. 110.
- ³⁰ Ibid., p. 109; Вж. **Fogel, R. W., S. L. Engerman**, *Time on the Cross: The Economics of American Negro Slavery*, Boston, 1974.
- ³¹ **Walsh, L.** Op. cit., p. 110.
- ³² **Walvin, J.** *The Slave Trade*, p. 76.
- ³³ **Benjamin, T.** Op. cit., p. 407.
- ³⁴ **Franklin, J. H., A. A. Moss.** Op. cit., p. 43.
- ³⁵ Ibid., p. 44.
- ³⁶ **Walvin, J.** *The Slave Trade*, p. 77–79; **Benjamin, T.** Op. cit., p. 412–413. По-подробно за семейния живот на чернокожите вж. статията на **Morgan, J. L.** “Gender and Family Life”, *The Routledge History of Slavery*, ed. by **G. Heuman** and **T. Burnard**. London, 2011, p. 138–152.
- ³⁷ **Benjamin, T.** Op. cit., p. 402–403.
- ³⁸ Ibid, p. 403.
- ³⁹ **Walvin, J.** *A Short History of Slavery*, p. 95.
- ⁴⁰ **Benjamin, T.** Op. cit., p. 406.
- ⁴¹ **Walsh, L.** Op. cit., p. 113–114.
- ⁴² **Blackburn, R.** Op. cit., p. 23.
- ⁴³ **Benjamin, T.** Op. cit., p. 406.
- ⁴⁴ Ibid, p. 410–411.
- ⁴⁵ Ibid, p. 407.
- ⁴⁶ Ibid, p. 409.
- ⁴⁷ Ibid, p. 412.
- ⁴⁸ **Walvin, J.** *The Slave Trade*, p. 72–76.
- ⁴⁹ **Walsh, L.** Op. cit., p. 114. Вж. **McDonald, R. A.** *The Economy and Material Culture of Slaves: Goods and Chattels on the Sugar Plantations of Jamaica and Louisiana*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1993; **Hudson, L. A., Jr.** *To Have and to Hold: Slave Work and Family Life in Antebellum South Carolina*, Athens, GA: University of Georgia Press, 1997.
- ⁵⁰ **Walvin, J.** *The Slave Trade*, p. 76; **Walvin, J.** *A Short History of Slavery*, p. 109–110. Цитирано по **Morgan, E. S.**, *Virginians at Home*, Charlottesville, Virginia: 1952, p. 51–54.
- ⁵¹ **Franklin, J. H., A. A. Moss** Op. cit., p. 25.
- ⁵² **Childs, M. D.** Op. cit., p. 171.
- ⁵³ **Franklin, J. H., A. A. Moss** Op. cit., p. 25.
- ⁵⁴ **Childs, M. D.** Op. cit., p. 171. Вж. **Mintz, S. W.** and **Price, R.** *The Birth of African-American Culture: An Anthropological Perspective*, Boston: Beacon Press, 1992. За възгледите на Франклин Фрейзър, Мелвил Херсковитц, Сидни Минтц и Ричард Прайс, както и по отношение на връзката между процеса на креолизацията и съпротивата на робите вж. **Sidbury, J.** “Resistance to Slavery”, *The Routledge History of Slavery*, ed. by **G. Heuman** and **T. Burnard**, p. 205–206.
- ⁵⁵ **Benjamin, T.** Op. cit., p. 413–414.
- ⁵⁶ **Childs, M. D.** Op. cit., p. 171–172. Вж. **Berlin, Ira.** *Many Thousands Gone: The First Two Centuries of Slavery in North America*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998.
- ⁵⁷ **Blackburn, R.** Op. cit., p. 77.
- ⁵⁸ **Tindall, G. B., D. E. Shi.** *America. A Narrative History*, New York, 1989, p. 48.

ЛИТЕРАТУРА

- Бринкли, А.** История на американския народ: Незавършената нация. София, 1999.
- Икин, М.** Историята на Латинска Америка. Сблъсък на култури. София, 2010.
- Benjamin, T.** The Atlantic World: Europeans, Africans, Indians and Their Shared History, 1400–1900. Cambridge, 2009.
- Berlin, Ira.** Many Thousands Gone: The First Two Centuries of Slavery in North America, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998.
- Blackburn, R.** The American Crucible: Slavery, Emancipation and Human Rights. London, 2011.
- Burnard, T.** “The Planter Class”, The Routledge History of Slavery, ed. by **G. Heuman** and **T. Burnard**. London, 2011.
- Childs, M. D.** “Slave Culture”, The Routledge History of Slavery, ed. by **G. Heuman** and **T. Burnard**. London, 2011.
- Curtin, Philip D.** The Rise and Fall of the Plantation Complex: Essays in Atlantic History. Cambridge, 1990.
- Finley, M. I.** Ancient Slavery, Modern ideology. New York, 1980.
- Fogel, R. W., S. L. Engerman,** Time on the Cross: The Economics of American Negro Slavery. Boston, 1974.
- Hudson, L. A., Jr.** To Have and to Hold: Slave Work and Family Life in Antebellum South Carolina, Athens, GA: University of Georgia Press, 1997.
- McDonald, R. A.** The Economy and Material Culture of Slaves: Goods and Chattels on the Sugar Plantations of Jamaica and Louisiana, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1993.
- Mintz, S. W. and Price, R.** The Birth of African-American Culture: An Anthropological Perspective. Boston: Beacon Press, 1992.
- Morgan, E. S.,** Virginians at Home, Charlottesville, Virginia: 1952.
- Petley, C.** Slaveholders in Jamaica: Colonial Society and Culture during the Era of Abolition. London, 2009.
- Sidbury, J.** “Resistance to Slavery”, The Routledge History of Slavery, ed. by **G. Heuman** and **T. Burnard**. London, 2011.
- Tindall, G. B., D. E. Shi.** America. A Narrative History. New York, 1989.
- Walsh, L.** “Work and the Slave Economy”, The Routledge History of Slavery, ed. by **G. Heuman** and **T. Burnard**.
- Walvin, J.** A Short History of Slavery. London, 2007.
- Walvin, J.** The Slave Trade. London, 2011.
- Williams, E.** Capitalism and Slavery, Richmond, Virginia, University of North Carolina Press, 1944.